

Розділ I.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1918-1919)

Вегеш Микола Миколайович,
*доктор історичних наук, професор,
Ректор Ужгородського національного університету*

Під кінець XVIII ст. більшість українських земель потрапило під владу Росії. Поза російським кордоном залишилися тільки західні землі – Галичина, Буковина та Закарпаття. Від часу свого приєднання в 1867 р. Австро-Угорська монархія була справжньою в'язницею для українського народу цих земель. За твердженням видатного українського вченого І.П. Крип'якевича Україна вийшла в період бездержавності й мусила пристосуватися до життєвих форм, які нав'язали їй чужі імперії. Та яким би важким і принизливим не був гніт “непрощених гостей”, український народ зберіг у собі прагнення до волі, незалежності. Після розпаду Австро-Угорщини виникла сприятлива можливість для створення Соборної Української держави.

Окремі питання досліджуваної теми були предметом розгляду ряду українських та зарубіжних вчених: М.Кугутяк, М.Гуцуляк, П.Мірчук, Д.Кушпир, О.Коляничук, М.Литвин, К.Науменко та ін. Саме тому автор намагається поєднавши думки цих дослідників запропонувати власну концепцію подій 1918-1919 рр. на українських землях. Отже метою даної статті є висвітлення основних державотворчих процесів які відбувалися в період 1918-1919 рр. на території західної України.

Державотворча діяльність урядів ЗУНР.

Щоб урятувати монархію від остаточного розпаду, австрійський уряд 16 жовтня 1918 р. в своєму маніфесті проголосив утворення федеративної держави в якій “кожне плем'я на області, яку воно заселює, створює свій власний державний організм” [1]. Необхідно погодитись із сучасним дослідником М. Кугутяком у тому, що “цісарський маніфест уже не міг відвернути загибелі”. 18 жовтня Українська парламентарна репрезентація скликала у Львові Установчі збори (Українську Конституанту), які проголосили себе Українською Національною Радою з повноваженнями парламенту. Її статут, прийнятий у Львові 18 жовтня 1918 р., констатував:

“1. Українська Національна Рада є Конституантою тієї частини українського народу, яка

живе в австро-угорській монархії, на цій її етнографічній території.

2. Українська Національна Рада має право та обов'язок:

а) виконати в хвили, яку признає за відповідну, іменем українського народу австро-угорської монархії, його право самовизначення та рішати про державну долю всіх областей, заселених тим народом;

б) підприняти всі постанови та заходи адміністративного характеру, щоби своє рішення під а) пересвести в життя.

3. Українська Національна Рада складається:

а) з членів Палати Панів австрійської Державної Ради української народності;

б) з усіх українських послів до австрійської Державної Ради з Галичини і Буковини;

в) з українських послів Краєвих Соймів;

г) з відпоручників партійних організацій з усіх українських областей, по трьох із кожної партійної організації.

4. Скликує Українську Центральну Раду й проводить на її засіданнях кожночасний голова Української Парламентарної Репрезентації, а у випадку його перешкоди, той, кого голова Української Парламентарної Репрезентації до цього уповноважить.

5. Важніші публічні заяви підписують іменем Української Національної Ради: голова Української Парламентарної Репрезентації, члени Палати Панів, президії усіх українських клубів парламентарних і соймових та по одному відпоручникові кожної партійної організації” [2].

19 жовтня 1918 р. в “Прокламації”, проголошувалося: “Стоячи на становищі самовизначення народів, Українська Національна Рада, як конституанта, постановляє:

1. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини – творять одноцілу українську територію.

2. Ця українська національна територія уконституюється оцим як українська держава. Постановляється поробити приготовані заходи, щоби рішення це перевести в життя.

3. Взивається всі національні меншини на цій українській області, – при чім Жидів призначається на окрему національність, щоби уконституювалися й негайно вислали своїх представників до Української Національної Ради в кількості, відповідаючій їхньому числу населення.

4. Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної тим способом держави, на основах: загального, рівного, тайного й безпосереднього права голосування з пропорціональним заступництвом, із правом національно-культурної автономії та з правом заступництва в правительстві для національних меншин.

5. Українська Національна Рада жадає, щоби зорганізована оцим у державу українська територія мала безумовно своїх заступників на мирній конференції.

6. Теперішньому австро - угорському міністрові заграничних справ гр. Бурянові відмовляється права пересправляти іменем тієї української території” [3].

Будь-яка монархія, доживаючи свої останні дні, а Австро-Угорська не була винятком, робить усілякі спроби, щоби утриматися на загарбаних землях. Не викликало жодних сумнівів, що без зброї не обійтись. Голова галицької делегації Української Національної Ради доктор К. Левицький дав згоду сотнику Д.Вітовському взяти владу в Львові у свої руки. Яскраво змалював образ Дмитра Вітовського його соратник Д. Паліїв: “Літ тридцяти, середнього росту, кремезної постави, високе чоло, великі розумні очі. Один із гарячих провідників молоді, визначний член радикальної партії, у війні сотник Легіону УСС, комендант сотні й один із найкращих провідників стрілецтва. Сотня Вітовського була національно самостійницьким центром усього стрілецтва. Всі гляділи, що робить сотня Вітовського, що говорить Вітовський. Якийсь час він був на Волині, де надзвичайно заслужився на полі українського шкільництва. На Україні, в часи побуту там австрійського війська, був політичним референтом при XXV корпусі, згодом комендантом куреня УСС. У стрілецтві займав Вітовський місце його духовного провідника. Але офіційного, вищого становища він не міг добитися. Ще до війни він був політично підозрілий і через це позбавлений старшинського ступеня. Серед українського суспільства Дмитро Вітовський був незвичайно популярний. Усі його любили й поважали, тому не дивно, що особу Вітовського в’язали з визвольним самостійницьким рухом. Тільки він одинокий мав далі стати керманічем революції...” [4].

Заклучна нарада Української Генеральної Команди відбулася 31 жовтня. Її детально описали автори фундаментальної “Історії українського

війська” Б.Гнатевич та О.Думін: “... Генеральна Команда уклала план захоплення столиці. Ввечір зібралися в “Народному Домі” втаємничені в змову старшини. До присутніх промовив сотник Вітовський, указав їм на вагу хвилини, обговорив вигляди акції і розділив завдання. В декого з присутніх виринав сумнів, чи перебрати владу вдасться, але сотник Вітовський не допустив до дискусії на цю тему й заявив, що год. 4 ранку 1 листопада відділи мають приступити до виконання поставленого їм завдання... Точно в 4 години українські відділи приступили до акції в місті” [5].

П.Мірчук у своїй книжці “Перший листопад” писав, що “... в 4 години ранку 1 листопада 1918 року почався збройний виступ..., до ранку було занято ратуш, намісництво, команду площі, головну пошту, австро-угорський банк, залізничні станції та ще декілька важливих будинків” [6]. На львівській ратуші замаяорів український прапор. Це вже була перемога. Австрійський генерал Гуйн передав усі повноваження Дацкевичеві, а останній – делегації Української Національної Ради. Однак, це вже була формальність. У повстанні взяло участь не більше 1500 чоловік. Необхідно погодитися з авторами “Історії українського війська”, що “переворот переведено надзвичайно вміло, і взагалі ціла акція робила вражіння добре підготовленою, хоч, сказати правду, – це була імпровізація. Та вона вдалася...” [7]. Переможні повстання мали також місце в Коломиї, Золочеві, Станіславові та інших містах Галичини. Міста на українсько-польському пограниччі захопили поляки [8].

1 листопада 1918 р. Українська Національна Рада видала “Прокламацію до українського населення Львова”. “Волею українського народу, – говорилося в ній, – утворилася на українських землях бувшої австро-угорської монархії Українська Держава. Найвищою державною владою Української Держави є Українська Національна Рада. З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла владу в столичному місті Львові і на цій території Української Держави...” [9]. Того ж дня була видана відозва Української Національної Ради до всього українського народу:

“Український Народе!

Голосимо тобі вість про твоє визволення з віковичної неволі. Від нині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави.

Дня 19 жовтня твоєю волею утворилася на українських землях бувшої австро-угорської монархії Українська держава і її найвища власть, Українська Національна Рада.

З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла власть в столичному місті Львові і на цій території Української Держави...” [10].

Незважаючи на порівняно мирний перехід влади в Галичині до рук Української Національної Ради, незабаром мали місце ряд сутичок з польськими військами. “Українських військ було замало, - писала Н.Полонська-Василенко,- і тому

9 листопада О. Назарук та М. Шухевич прибули до Гетьмана просити у Гетьмана допомоги" [11]. 9 листопада Українська Національна Рада оголосила про створення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) на чолі з головою Секретаріату І. Левицьким. На думку вже названої Н. Полонської-Василенко, "замість єдиної Української Держави з'явилися дві, і на цьому багато втратили єдині частини" [12]. До цього необхідно додати, що таке рішення Української Національної Ради викликалось складністю міжнародної обстановки і внутрішніми суперечностями між гетьманом І. Скоропадським і В. Винниченком, який готував проти гетьмана повстання.

13 листопада 1918 р. Українська Національна Рада схвалила Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель колишньої австро-угорської монархії, який являв собою тимчасову конституцію:

Артикул I. Назва.

Держава, проголошена на підставі права самозвизначення народів Українською Національною Радою у Львові дня 19 жовтня 1918 року, об'єднує весь простір бувшої Австро-Угорської монархії, заселений переважно українцями, має назву Західно-Українська Народна Республіка.

Артикул II. Границі.

Простір Західно-Української Народної Республіки покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої Австро-Угорської монархії – то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковини та з українськими частинами бувших угорських столиць (комітатів): Сигет, Шаріш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Марквард, – як вона означена на карті австрійської монархії Карла барона Черніга.

Артикул III. Державна суверенність.

Отся державна територія творить самостійну Західно-Українську Народну Республіку.

Артикул IV. Державне заступництво.

Права влади іменем Західно-Української Народної Республіки виконує весь її народ через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного, безпосереднього тайного і пропорціонального права голосування без різниці пола. На сій основі мають бути вибрані установчі збори Західно-Української Народної Республіки. До часу зібрання установчих зборів виконує всю владу Українська Національна Рада і Державний Секретаріат.

Артикул V. Герб і прапор.

Гербом Західно-Української Народної Республіки є Золотий Лев на синім полі, обернений у свою праву сторону. Державна печатка має довокля гербу напис: "Західно-Українська Народна Республіка" [13].

Немаловажне значення мало прийняття Тимчасового Закону про адміністрацію Західно-Української Народної Республіки:

"Українська Національна Рада на предло-

ження державного секретаріату ухвалила тимчасовий закон про адміністрацію в республіці.

1. Всі закони і розпорядження бувшої Австро-Угорської монархії, оскільки вони не супротивні державності Західно-Української Народної Республіки, зостаються аж до зміни в повній й на основі їх мається вести далі адміністрацію держави.

2. Всі урядовці й державна служба бувшої Австро-Угорської держави, коли зложать писемне визнання, що виконуватимуть службу іменем Західно-Української Народної Республіки, зостаються аж до дальшого зарядження на своїм дотеперішнім урядовім становищі.

3. Ті адміністраційні уряди, які знаходяться в області Західно-Української Народної Республіки, підлягають державному секретаріатові у Львові, який видає рішення в тих справах, які підлягають бувшому австро-угорському міністерству.

4. Начальним повітовим органом політичної адміністрації є повітовий комісар, якого призначає й усуває державний секретар внутрішніх справ. Своєю владою обнімає цей комісар область усього політичного повіту. Він захищає інтереси української державності і протидіє всяким змаганням, направленим проти неї.

5. У справах публічної безпеки повіту підлягають повітові коменданти жандармерії українському державному повітовому комісарові.

6. Український державний повітовий комісар назначає аж до переведених громадських виборів у тих громадах, де зараз є потреба усунути дотеперішніх начальників громади.

7. Суди, пошти, телеграфи, залізниці, саліни, й домени вийняті з під влади українських державних повітових комісарів" [14].

1 грудня 1928 р. було підписано попередній договір між ЗУНР і УНР у Фастові. В ньому було чітко заявлено, що "Західно-Українська Народна Республіка... має тверді наміри злитися найближчим часом в одну велику державу з Українською Народною Республікою, тобто виражає намір перестати існувати у вигляді окремої держави, а замість того ввійти зі своєю територією в Українську Народну Республіку" [15]. Новостворена держава займала біля 70 тис. км кв і зосереджувала 6 млн. населення [16].

Перший уряд ЗУНР очолив доктор Кость Левицький, Лонгин Цегельський – внутрішні справи, доктор Василь Панайко – закордонні справи, доктор Сидір Голубович – судові справи, Олександр Барвінський – освітні та віросповідні справи, полковник Дмитро Вітовський – військові справи, доктор Степан Баран – земельні справи, Антін Чарницький – праця і суспільну опіку, доктор Іван Коровець – здоров'я, Іван Мирон – шляхи, доктор Степан Федак – харчові справи, Ярослав Литвинович – торгівлю і промисли, Олекса Пісецький – пошту й телеграф, доктор Іван Макух – громадські роботи. У січні 1919 р. був створений новий уряд ЗУНР. До нього ввійшли: док-

тор С.Голубович – голова і секретар фінансів, торгівлі й промислу, доктор І.Макух – внутрішні справи, полковник Д.Вітовський – військові справи, доктор В.Панайко – закордонні справи, І.Мирон – шляхи й телеграф, С.Бурачинський – судові справи, доктор А.Артимович – віросповідальні справи та освіта, І.Мартинець – земельні справи, М.Козаневич – праця, доктор Л.Цегельський – без портфеля. 13 лютого полковник В.Курманович зайняв посаду Д.Вітовського, а 10 березня доктор Лозинський замінив доктора Цегельського.

Євген Петрушевич – президент ЗУНР.

Першим президентом ЗУНР було обрано Євгена Петрушевича. Із коротеньких енциклопедичних звісток про нього відомо, що майбутній президент народився 6 червня (за іншими даними 3 червня) 1863 р. в місті Буську (тепер Львівської області) в сім'ї священика. Навчався в Академічній гімназії у Львові, після чого закінчив правничий факультет Львівського університету, одержавши наукову ступінь доктора права. В 1896 р. Є.Петрушевич відкрив адвокатську контору у Львові, а через рік переїхав до Сокаля. Там очолив місцеву філію культурно-освітнього товариства “Просвіта”, одночасно працюючи в Повітовій касі ощадності. З 1906 р. Є.Петрушевич мешкав і працював у м.Сколе [17]. Автори книги “Генералітет українських визвольних змагань” О.Колянчук, М.Литвин і К.Науменко писали, що в цей період Є.Петрушевич “був активним діячем українських громадсько-політичних, господарських та освітніх товариств. 1907 р. обраний від округу Сокаль-Броди депутатом Віденського парламенту, а 1910 р. – від округу Стрий – послом Галицького сейму у Львові. З 1908 р. був головою української парламентської репрезентації, а з 1910 р. – ше й українського сеймового клубу. За своїми переконаннями український націоналіст, демократ, один з провідних діячів української національно-демократичної партії” [18]. Навіть із цих скупих рядків видно, що Є.Петрушевич рано включився в політичну діяльність, що зробило його впливовим і авторитетним політиком того часу.

Під час Першої світової війни Є.Петрушевич – член Головної Української Ради, а в 1917-1918 рр. входив до Загальної Української Ради, Української Парламентарної Репрезентації в австрійському парламенті. Під час міжнародних переговорів у м. Брест-Литовську в лютому 1918 р. Є.Петрушевич очолив галицьку делегацію, яка, хоча й була усунута від безпосередньої участі в дискусіях, але сприяла внесенню в таємний додаток до укладеної угоди між центральними державами, УНР та більшовицькою Росією зобов'язання Австрії надати Галичині автономію до 20 липня 1918 р. Проте польські представники таки зірвали у віденському парламенті ратифікацію Брестських угод, що певною мірою захищали Галичину від зазіхань Варшави й, по суті, були кроком до відновлення у краї української державності. У відпо-

від Є.Петрушевич спільно з парламентаріями Чехії та Словаччини опрацював і вніс на розгляд царя Карла план перебудови Австро-Угорської імперії. За його концепцією, імперію необхідно було перетворити у федерацію вільних народів з перспективою утворення національних держав у союзі з Австрією. 16 жовтня 1918 р. цар оприлюднив маніфест, згідно з яким Австрія проголосувалася союзною державою, а її народи отримували право на державність.

Після поразки у війні Австро-Угорщина переживала глибоку політичну кризу, фактично, розпалася. В такій ситуації, 18-19 жовтня у Львові відбулось представницьке зібрання, до якого входили українські послы до парламенту та крайових сеймів Галичини і Буковини (всього близько 500 чоловік). Учасники зібрання обрали Українську Національну Раду на чолі з Є.Петрушевичем. Тоді ж було проголошено утворення Української держави на західноукраїнських землях. З приводу цієї знаменної події Є.Петрушевич заявив: “Ми проголосили свою державу. Є се по Придніпрянській Україні, Кубані і Крими четверти з черт самостійна держава на українській території”. Потім голова парламентської репрезентації розкрив зміст Статуту новоствореної Української Національної Ради, який присутні одногослосно схвалили.

23 жовтня 1918 р. переляканий австрійський прем'єр змушений був прийняти представників Української Національної Ради Є.Петрушевича і М.Василька. Однак, зустріч не принесла бажаних результатів: представники Української Національної Ради не йшли ні на які поступки, обстоюючи ідею суверенності. Все-таки варто погодитись з думкою сучасних дослідників, що “на жаль, осідком Ради, усупереч думці широкої громадськості, став Відень, де все ще діяв старий парламент, а в його складі український парламентський клуб на чолі з Є.Петрушевичем”. До цього додамо, що Українська Національна Рада після 19 жовтня поділялася на три делегації: виконавча – з осідком у Відні (Є.Петрушевич), галицька – з осідком у Львові (К.Левицький) і буковинська (О.Попович). Такий стан справ, безперечно, ускладнював керівництво національно-визвольним рухом, а тому галицька делегація “уконституювалася формально щойно 27 жовтня й від того дня Український Генеральний Військовий Комісаріат підпорядковувався їй, як своєму політичному прововоді”. Є.Петрушевич підтримував з ними постійні контакти, знаходився в курсі всіх подій.

1 листопада 1918 р. у Львові та ряді інших міст Галичини пройшов знаменитий “Листопадовий зрив”, в ході якого вся влада перейшла до рук Української Національної Ради. Видатну роль під час цих подій відіграв полковник Дмитро Вітовський, який, фактично, керував бойовою операцією. Саме він пізніше буде беззмінним міністром військових справ ЗУНР. Михайло Гуцуляк прига-

думав, що 1 листопада "при кінці наради прийшов як завжди президент (тоді він ще ним не був – М.В.) Є.Петрушевич і заявив коротко: "Дуже дякую Вам, панове, що Ви так скоро зібралися, щоб посприяти справі рідної державності. Повідомляю Вам, що якраз вчора сказав я австрійському представові Лямашові в присутності міністра Горбачевського й міністра Тоггенбурга: "Бувай здоровим, Австріє! Між нами порвані всі нитки. Тепер ми самі будемо рідати про себе".

Уже 1 листопада 1918 р. Українська Національна Рада розпочала відправляти телеграфом листи про утворення Української держави. Це вийшло не простою справою, оскільки засоби впливу західних держав відмовилися вступати в будь-які контакти з урядом "неіснуючої держави". Історики зі Львова Микола Литвин і Кай Нарцисович вважають, що виручив шведський уряд і його посольство, які й передали державам світу листи президента Є.Петрушевича. 26 листопада 1918 р. Є.Петрушевич надіслав дипломатичну ноту президентові США Вудро Вільсону. В ній керівник ЗУНРу просив американського президента допомогти у припиненні кровопролиття в краї і виступити в ролі арбітра українсько-польського конфлікту. Встановилися безпосередні контакти з Варшавою, Віднем, Будапештом. Все це є доказом того, що Є.Петрушевич зарекомендував себе як здатний дипломат, хоча українська дипломатія робила свої перші кроки.

9 листопада 1918 р. найвища виконавча влада перейшла до рук Тимчасового Державного Секретаріату, який виник у Львові. Що стосується Української Національної Ради, то вона виконувала законодавчі функції. 4 січня 1919 р. в Сталиславові Євгена Петрушевича було обрано президентом ЗУНР. Днем раніше, 3 січня, Є.Петрушевич і Горбачевський підписали "Ухвалу УНР про злуку ЗУНР і УНР", в якій підкреслювалось, що "Українська Національна Рада, виконуючи волю самовизначення українського народу, продовжує торжественно з'єднання з нинішнім днем Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою в одну, єдину, суверенну Народну Республіку". Акт злуки українських земель було урочисто завершено 22 січня 1919 р. в Києві. Необхідно погодитися з відомим істориком Т.Гунчаком, що "ідея єдиності українських земель, яка була важливою складовою частиною програми українських самостійників ХХ століття, стала дійсністю". Ця подія була великим святом і для Є.Петрушевича.

Як президент Є.Петрушевич здебільшого виконував репрезентативні функції й згідно з Тимчасовим Основним Законом не мав реальних прав для реалізації власних поглядів на внутрішню й зовнішню політику держави. Його надмірний парламентаризм і конституціоналізм часом були перешкодою й піддавалися критиці під приводом, що вони не відповідали ситуації державі,

охопленій кровопролитною війною. Але своєю політичною культурою, парламентським досвідом і тактом умів впливати на перебіг подій. УН-Рада під його проводом діяла як справжній парламент, де панувала атмосфера демократизму й свободи слова. Вона опрацювала низку необхідних законів, які регламентували суспільно-політичне й економічне життя, заклали правову базу держави й відповідали прагненням та інтересам народних мас, завдяки чому вдалося уникнути гострих соціальних конфліктів. На відміну від Наддніпрянщини й більшовицької Росії, в ЗУНР не було місця проявам анархізму, отаманщини та іншим деструктивним явищам, смертельно небезпечним для молодих держав.

Однак, становище молодого УНР, як і Західної області УНР було критичним. Небезпечним ворогом залишалася Польща. Є.Петрушевич неодноразово був присутній на військових нарадах командного складу Української Галицької Армії. Ще 22-23 грудня 1918 р. він взяв участь у нараді, яка проходила під Золотою Липкою в Бережанах, де розглядався план подальшого ведення війни. Спроба заволодіти Львовом виявилася безуспішною, отож Є.Петрушевич поставив завдання командуванню армії якнайшвидше повернути столицю. 12 лютого 1919 р. в Хиріві Є.Петрушевич провів чергову нараду керівників ЗО УНР і військових. На деякий час військова ініціатива перейшла до українських військ, що вкрай перелякало Варшаву.

Президент продовжував орієнтуватися на США і країни Антанги. На жаль, останні віддавали симпатії Польщі. Може виникнути закономірне питання: невже неможлива була інша орієнтація? Відомо, що уряд Радянської України, очолюваний Х.Раковським, пропонував Є.Петрушевичу заключити союз на таких умовах: порвати з С.Петлюрою, відкликати від нього стрільців Є.Коновальця, створити спільну армію при збереженні автономії УГА, невтручання у внутрішні справи ЗУНР. Є.Петрушевич згоду не дав.

Незважаючи на те, що командування УГА вирішило продовжувати боротьбу проти польських військ, Є.Петрушевич, добре розуміючи ставлення до ЗО УНР Антанги і США, дав розпорядження керівникам галицької делегації у Львові полковнику М.Тарнавському і Л.Бачинському підписати договір про перемир'я. Згідно з ним, 25 лютого усі бойові дії були припинені. У березні 1919 р. під головуванням Є.Петрушевича відбулася нарада урядових і військових діячів УНР, на якій було вирішено надіслати делегацію в Париж і всіма заходами добиватися миру. На жаль, українській делегації не вдалося відстояти суверенітет УНР. Тільки влітку урядові ЗО УНР і Є.Петрушевичу у Відні став відомий повний текст Постанови Верховної Ради: "Польське правительство уповноважується окупувати своїми військовими силами Східну Галичину аж по ріку Збруч". Це рі-

шення болоче вразило Є.Петрушевича. 15 липня диктатор заявив: “Що буде з нами на Великій Україні? Як поставиться до нас нарід?... А як складеться співпраця наших урядів і наші взаємовідносини? Чи ми заосмотримо нашу армію? А що, нарешті, буде робити людність Галичини під п'ятою поляків, поки ми будемо мандрувати по Великій Україні?”

Сьогодні багато пишеться про польсько-українські стосунки в період існування ЗУНР, а згодом ЗО УНР. Сучасний історик і політолог І.Лисяк-Рудницький у своїй змістовній статті “Польсько-українські стосунки: тягар історії” відзначав, що “польський уряд таємно звернувся до західноукраїнського екзильного уряду у Відні, з Євгеном Петрушевичем на чолі. Поляки запропонували Петрушевичеві широку автономію Східної Галичини в рамках польської держави з умовою, що український провід погодиться на таке вирішення справи і припинить завдавати клопотів Польщі на міжнародній арені. Уряд Петрушевича зразу відкинув цю пропозицію, очікуючи, що все-сила Антанта врешті примусить Польщу визнати право українського народу на повну самостійність” [19]. Однак, 14 березня 1923 р. Рада послів у Парижі прийняла кінцеве рішення, причому не на користь українській Галичині. “Невідомо, - підсумував І.Лисяк-Рудницький, - чи Польща була б насправді виконала обіцянки, дані Петрушевичеві; з огляду на історичний досвід українські підозріння щодо польських намірів були, може, не цілком безпідставні. Але слід також визнати, що українська непоступливість була на руку польським шовіністичним елементам, які противилися будь-яким поступкам і порозумінню з українцями” [20].

Країни Антанти не звернули ніякої уваги на масові репресії поляків на території Галичини. А вони просто не могли про них не знати. Екзильний уряд Є.Петрушевича зібрав сотні доказів варварського ставлення поляків до українського населення Галичини. Вже в 1921 р. вийшли два томи унікальної і страшної книги під назвою, що сама говорить за себе – “Кривава книга”. Окремі розділи книги носять назви: “Знесення автономної управи Галичини”, “Знесення прав української мови”, “Усунення урядників українців”, “Переслідування української преси”, “Реквізиції, примусові роботи”, “Заборона вінчань”, “Голод і пошесть”, “Положення українського населення гірше, ніж Муринів в Африці” тощо. Наведемо тільки окремі місця з цієї звинувачувальної книги документів: “Під час відвороту української групи на фронті Хирів-Перемишль-Львів в марті 1919 наступаючі польські війська напали на дім українського священика в селі Студниці, повіт Самбір, о. Гната Вислоцького, 71-літнього старця, зграбували все біля й одіж, забрали дві корови й пару коней, а в кінці самого священика виволікли з дому під церков, роздягли до нага, дали йому до 100

нагайок і хотіли застріляти, від чого врятували його тільки інтервенція польського священика : сусідньої Ступниці польської” [21].

Поляки відкрити безліч таборів, які вже тоді, задовго до появи німецького фашизму, називали таборами смерті. Мова йде про табори в Домбсі, Стшалкові, Вадовиці, Модліні, Перемишлі, Тарнові, Львові того. Є.Петрушевич, перебуваючи в еміграції, вживав дипломатичних заходів, організовував акції громадянської непокорності в окупованій Польщею Галичині. Уряд Є.Петрушевича припинив свою діяльність 15 березня 1923 р., тобто після рішення Ради послів про передачу Галичини Польщі. Є.Петрушевич ліквідував усі дипломатичні представництва і місії за кордоном. Галицькі державні й політичні діячі вернулися до краю й включилися у легальну діяльність відповідно програм партій і рухів. Є.Петрушевич переїхав у Берлін, де продовжив дипломатично-пропагандистські акції на захист поневоленого народу, розповсюджував ноти протесту проти діяльності польських окупаційних властей, надсилав заяви до Ліги Націй, видавав газету “Український прапор”, надавав морально-політичну підтримку інтернованим частинам Галицької армії у Чехословаччині.

Саме у берлінський період, залишившись без моральної підтримки соратників, відчуваючи матеріальні труднощі, Є.Петрушевич підпав під вплив ілюзій щодо зміни національної політики радянської влади в Україні, особливо в період “українізації”. Він відвідував прийоми в радянському посольстві, зустрічався з послом М.Крестінським. Однією з перших засудила радянофіліство галицького діяча Українська Військова Організація (УВО). У відповідь “Український прапор” виступив з критичними статтями діяльності УВО. Більше того, 1925 р. група прихильників Є.Петрушевича на чолі з О.Думініним розколола організацію Є.Коновальця й утворила так звану Західноукраїнську народно-революційну організацію, яка невдовзі розпалася.

Радянофіліські настрої Є.Петрушевича, як і багатьох його співвітчизників, розвіялися на зламі 30-х рр., коли в Україні розгорнулися масові репресії й терор органів ДПУ-НКВС. Подальші роки емігрантського життя виявилися надзвичайно важкі, внаслідок матеріальних нестач. Долав труднощі завдяки підтримці гетьмана П.Скоропадського та українського апостольського вікарія в Німеччині отця П.Вергуна. Але й у похилому віці Є.Петрушевич співпрацював з Українським Національним Об'єднанням (УНО), іншими емігрантськими організаціями. Коли у вересні 1939 р. Німеччина напала на Польщу, надіслав уряду Гітлера протестанційний меморіал. Помер Євген Петрушевич 29 серпня 1940 р. Похований на берлінському цвинтарі римо-католицької катедри св. Ядвіги представниками УНО, які згодом встановили на могилі пам'ятник. Могилу, яка зберегла-

світнині доглядає посольство незалежної України. Багатогранна діяльність Євгена Петрушевича високо оцінена в сучасній історіографії. “Тогочасна політична Галичина, - писав у своїй праці “Вклад Галичини в українські визвольні змагання” І.Лисенко-Рудницький, - не маючи провідних особистостей на геніальну міру, посідала суцільне, організоване, керівне політичне середовище (оту плеяду Костів Левицьких, Петрушевичів, Олесницьких, Магухів, Ганкевичів і стільки інших), так що провід молоді державності опинився не в руках невідомих авантюристів, а в руках людей, що в їхню абсолютну персональну чесність та високе почуття відповідальності весь народ слушно вірив” [22]. Саме таким був Євген Петрушевич.

Про причини поразки ЗУНР.

ЗУНР, як вважають сучасні дослідники, “будувалась на загальнодемократичних принципах, які були взяті за основу розвитку західноєвропейських держав. За силою національного руху західні українці не поступалися цим державам. Вони зуміли створити працездатний управлінський апарат, славу Українську Галицьку Армію, яка за організованістю та дисципліною не поступалась європейським арміям” [23]. ЗУНР вела нерівноборну польсько-українську війну, яку можна поділити на окремі етапи. На другому (березень-квітень 1919 р.) війна переросла у сутичку між українцями Галичини і польським військом. 60-тисячна армія генерала Йозефа Галлера відкинула УГА до річки Збруч. 16 липня військові відділи УГА переправилися через Збруч у Східну

Україну. Так закінчилася збройна боротьба ЗУНР, а попереду була боротьба дипломатична.

Делегацію УНР на Паризькій мирній конференції 1919 р. представляли: Г.Сидоренко – голова, В.Панайко – заступник, О.Шульгин та А.Марголін – члени делегації. Окрему делегацію у галицьких справах представляли М.Лозинський та Д.Вітовський. Однак, завдання, які були поставлені перед делегацією УНР на конференції, вона не виконала: територія ЗУНР була передана на 25 років під владу Польщі. “Головною причиною цього, - писав сучасний історик В.Яблонський, - було несприятливе міжнародне становище. Жодна з реальних тогочасних зовнішніх сил не була зацікавлена в існуванні державної України” [24]. З таким твердженням варто погодитись.

Таким чином, в результаті розпаду Австро-Угорщини склалися сприятливі умови для утворення незалежних держав. Виникли Чехословаччина, Угорщина, Польща та ряд інших. На західноукраїнських землях Українська Національна Рада провела успішне збройне повстання, наслідком якого стало проголошення Західно-Української Народної Республіки. Першим її президентом було обрано Є.Петрушевича, призначено склад уряду, прийнято ряд ухвал і законів, зокрема Конституцію. Уряди ЗУНР доклали всіх зусиль, щоб воз’єднатися з УНР, однак на заваді були об’єктивні та суб’єктивні причини. Згідно з рішенням Паризької мирної конференції, територія Галичини була включена до складу Польщі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 134; дет. див.: Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Історія. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001; Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали. Т. 1. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР / Укладачі: О.Карпенко, К.Мицан. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001; Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали. Т. 2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / Укладачі: О.Карпенко, К.Мицан. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001; Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918-1929). Т. 1. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002; Кугутяк М. Українська націонал-демократія. 1918-1929. Документи і матеріали. – Київ – Івано-Франківськ, 2004.
2. Конституційні акти України. 1917-1920: Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – С. 92-93.
3. Там само. – С. 93-94.
4. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на Західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. – К.: Либідь, 1993. – С. 60-61; див. також: Литвин М.Р., Науменко К.Є. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004; Макарчик С.А. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. – Львів: Світ, 1997; Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Львів, 1995; Велико чий В. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР (До 85-ліття Західно-Української Народної Республіки). – Івано-Франківськ: Плай, 2003; Жерноклеєв О., Чайківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К.: Основні цінності, 2004.
5. Історія українського війська: В 2-х томах. – Т. 2 / І.Крип’якевич, Б.Гнатевич. – Львів: Видання Івана Тиктора, 1936. – С. 469-470.
6. Мірчук П. Перший листопад. – Торонто, 1958. – С. 31.
7. Історія українського війська. – С. 471.
8. Гуцуляк М. Названа праця. – С. 175-404.

9. Закони, накази й розпорядження УНР // Закон і право. – К., 1990. – Ч. 2. – С. 24.
10. Там само. – С. 26.
11. Полянська-Василенко Н. Історія України: В 2-х томах. – Т. 2 (Від XVII століття до 1923 року). – К Либідь, 1992. – С. 510.
12. Там само. – С. 510; Гунчак Т. Україна. Перша половина XX століття: Нариси політичної історії. – К Либідь, 1993. – С. 155-164.
13. Конституційні акти України. – С. 96.
14. Закони, накази й розпорядження УНР. – С. 116.
15. Цит. по: Вегеш М.М. Громадсько-політичні взаємовідносини Східної Галичини і Закарпаття в 1918-1919 роках: Матеріали по спецкурсу для студентів історичного факультету. – Ужгород, 1996. – С. 48.
16. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. – С. 139.
17. Кушплір Д. Петрушевич Євген // Довідник з історії України. А-Я. – К.: Генеза, 2001. – С. 572.
18. Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. Біографи генералів та адміралів українських військових формацій першої половини XX століття. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1995. – С. 21-23.
19. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2-х томах. – Т. 1. – К.: Основи, 1994. – С. 104.
20. Там само.
21. Кривава книга / Упорядкування, автор передмови Я.Радевич. – Дрогобич: Відродження, 1994. – С. 72.
22. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2-х томах. – Т. 2. – К.: Основи, 1994. – С. 57.
23. Мандрик Я.І. Причини втрати української державності в західних і східноукраїнських землях в 1918-1921 рр. // Шоста Всеукраїнська конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С. 36.
24. Яблонський В.М. Діяльність української делегації на Паризькій мирній конференції в 1919 рр. // Там само. – С. 50-51.